

MUNIR MUJIĆ
(Sarajevo)

HISTORIJSKI DOKUMENT I NARATIV:
DVA DOKUMENTA IZ SIDŽILA JERUSALEMSKIH
KADIJA O DUGOVIMA SRPSKE ZAJEDNICE
U JERUSALEMU IZ 17. STOLJEĆA KAO
PREDLOŽAK

Sažetak

U radu su, uz korištenje naratološkog pristupa, predstavljena dva dokumenta iz sidžila jerusalemskih kadija. Radi se o dokumentima iz sredine sedamnaestog stoljeća koji govore o sudskim sporovima vezanim za probleme izmirenja dugova srpske monaške zajednice iz Jerusalema nakon što je ona prestala postojati kao samostalna zajednica i potpala pod jurisdikciju grčke zajednice. Analizira se unutrašnja arhitektura dokumenata i njihova narativnost, pitanje naratora, “aktera i likova”, problem fokalizacije, koherentnost i narativni kontinuitet dokumenata. Također se naratološki pristupi kombiniraju i sa mikrohistorijskim i kulturološkim postavkama te se tretira odnos između dokumenata iz sidžila i “stvarnog svijeta”, odnosno mogućnost primjene narativne implikature u čitanju dokumenata iz sidžila, te odnos pisanog i usmenog u sidžilima.

Ključne riječi: narativ, naratologija, sidžili, Jerusalem, srpski manastiri u Jerusalemu

UVOD

U ovom radu bit će s naratološkog aspekta predstavljena dva dokumenta iz sredine sedamnaestog stoljeća koji predstavljaju presude u vezi sa sporovima koji su vođeni oko dugova srpske zajednice, odnosno srpskih

manastira u Jerusalemu, a koji potiču iz polovine sedamnaestog stoljeća. Sidžili, odnosno sudski registri jerusalemskih kadija, predstavljaju jednu od najbolje očuvanih zbirki sidžila iz osmanskog perioda. Jerusalemska zbirka sidžila prvorazredni je historijski izvor za proučavanje povijesti Jerusalema, svetih mjesta u Jerusalemu, ali, manje ili više posredno, i za povijest diplomatije, odnosa moći koji su se odslikavali kroz utjecaj različitih država, dinastija, vjerskih denominacija ili pojedinaca na pristup ili nadzor nad svetim mjestima u Jerusalemu.¹ U jerusalemskim sidžilima se nalaze i dokumenti koji se tiču srpskih manastira i srpske zajednice u Jerusalemu u 16. i 17. stoljeću. Ti dokumenti sadrže podatke o obnovi srpskih manastira u Jerusalemu, beduinskim napadima, zaštiti od strane vlasti, zavještanjima u korist ovih manastira, kupoprodajama, tužbama, žalbama, svjedočenjima, dugovima i sl. Uz korištenje drugih historijskih i kulturoloških izvora sidžili mogu poslužiti za pisanje interesantne narativne mikrohistorije.

Srbi su u Jerusalemu, odnosno okolini, imali dva manastira. Jedan je Manastir Svetih Arhanđela Mihaila i Gavrila, poznat i pod nazivom Manastir Svetih Arhanđela² koji se nalazi unutar zidina Jerusalema u blizini crkve Svetog Groba. Ovaj manastir podigao je srpski kralj Milutin (1282.-1321.) na početku četrnaestog vijeka. Izvori spominju različite godine 1312/13., 1315. ili 1303.³ Drugi manastir je Manastir Svetog Save, odnosno Lavra Svetog Save,⁴ istočno od Jerusalema.⁵

¹ Sidžili jerusalemskih kadija obuhvataju period od 1528. godine do 1917. god i sadrže preko šest stotina zbirki a broj stranica u svakoj pojedinačnoj zbirci varira. Najčešće se na jednoj stranici nalazi više od jednog dokumenta. Svi dokumenti u sidžilima pisani su rukom, vrsta i čitljivost rukopisa je različita. Ponekada je rukopis teško čitljiv i iziskuje mnogo truda da ga se dešifrira. Najveći broj sidžila pisan je arapskim jezikom, a manji broj pisan je osmanskim turskim.

² U arapskim izvorima ovaj se manastir spominje kao: Dayr Mār Mīhā'īl (Manastir Svetog Mihaila), Dayr Mīhā'īl (Mihailov Manstir), ili kao Dayr al-Sarb (Srpski manastir).

³ Nedomački, 2.

⁴ U arapskim izvorima spominje se kao Savin manastir (Dayr Sāba), Manastir Svetog Save (Dayr Mār Sāba), te kao Dayr Sīq i Dayr Zīk (ovo posljednje najvjerojatnije kao greška u pisanju).

⁵ O srpskoj monaškoj zajednici u Jerusalemu i srpskim manastirima u Jerusalemu vidi: Oded Pery, *Christianity under Islam in Jerusalem: The Questions of the Holy Sites in Early Ottoman Times*, Leiden, Brill, 2001; Muḥammad M. al-Arnaūṭ, "Ma'ṭiyāt 'an adīra wa awqāf al-Šrb fī Filistīn fī al-qarn al-awwal li al-ḥukm al-'Utmānī", *Mudāhalāt 'arabiyya-balqāniyya*, Dimašq, Ittihād kuttāb al-'Arab, 2000, 21-37; Dinko Davidov, *Srbi i Jerusalem*, Beograd, *Politika*, 2007; Vidosava

Ovom prilikom nećemo se zadržavati na historijatu ovih zadužbina, već ćemo samo ukazati na činjenice koje su dovele do toga da je srpska zajednica zapala u dugove. Naime, srpski monasi iz Arhanđelskog manastira u Jerusalemu preuzeli su Lavru Svetog Save izvan Jerusalema koja je bila propala, nakon što su je grčki monasi napustili. Nakon velikih ulaganja u njenu obnovu, zapali su u dugove, da bi naposljetku srpska zajednica u Jerusalemu potpala pod jurisdikciju grčke zajednice.⁶ “Privremeni uspon Lavre pod upravom srpskih monaha završio se velikim izdacima i novčanim zaduženjima. Zbog troškova za obnovu manastirskih zdanja i gradnju pirga zapali su u dugove koje nisu mogli da izmire. Ovu srpsku finansijsku nepriliku iskoristio je tek ustoličeni jerusalemski patrijarh Teofan (1608-1645) koji je otkupio zadužene manastire i raznim pritiscima uspeo da natera srpske monahe da napuste kako Lavru svetog Save Osvećenog tako i svoj Arhanđelski manastir. Bilo je to od 1623. do 1625. godine, posle nešto više od jednog veka života i rada u Lavri. Kada su isterali srpske kaluđere iz Lavre, manastir su preuzeli grčki monasi”.⁷ Na službenoj stranici Grčkog pravoslavnog patrijarhata u Jerusalemu stoji da su dugovi Lavre Svetog Save i Manastira Arhanđela “nastali zbog nebrižnog finansijskog gospodarenja Srba koji su živjeli u Lavri Svetog Save”.⁸

Ozbiljnija proučavanja sidžila jerusalemskih kadija potiču iz novijeg perioda. Proučavanje sidžila osmanskih kadija – kako naglašava Faika Çelik – doživjelo je krajem dvadesetog stoljeća jednu vrstu “kulturalnog zaokreta”, i to ne samo u smislu povećanog interesovanja za kulturni život, već i u smislu korištenja kulturalne analize. Ovo je uključivalo promjenu orijentacije studija utemeljenih na sidžilima sa istraživanja ekonomije ili društvenih kretanja na proučavanje izvora, tj. sidžila, kao “kulturalnog produkta”. Umjesto fokusiranja na proučavanje uobičajenih tema, koje se smatraju neizostavnim, “počelo se pisati o pojedincima

---

Nedomački, “Zadužbine Nemanjića u Svetoj zemlji”, Međunarodni naučni simpozij “Nikon Jerusalimljanin: vrijeme – ličnost – djelo”, Cetinje – Skadarsko jezero, 7.-9. septembar 2000; Vidosava Nedomački, “Manastir arhanđela Mihaila i Gavrila u Jerusalimu – zadužbina kralja Milutina”, *Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske*, br. 16. (1980), 25-69; Aleksandar Fotić, “Obnova srpskog manastira Sv. Save Osvećenog kod Jerusalima 1613. godine”, *Balkanica*, XXI (1990.), 225-240.

⁶ Vidi: Davidov, op. cit., 88.

⁷ Davidov, Ibid., 88-89.

⁸ <https://en.jerusalem-patriarchate.info/history/period-of-the-ottoman-turks-rule/> (22.08.2019.)

i najrazličitijim odnosima između suda i društva na jednoj mikro-skali analize”.⁹

Ovakvoj vrsti pristupa proučavanju pravnih dokumenata kumovala je, svakako, postmodernistička epistemologija koja drži jednim od svojih polazišta činjenicu da je ljudsko iskustvo heterogeno. To podrazumijeva i da su perspektive uvijek relacionalne.¹⁰ Mikrohistorijska perspektiva dijeli sa postmodernističkom perspektivom mnogo toga, prije svega odmak od “obzora velikih struktura, velikih procesa i golemih usporedbi prema malenim jedinicama društva, malenom prostoru, pojedincima i individualnim slučajevima... Ova istraživanja počivaju na metodi tragova i oslanjanju na malene činjenice izravno iščitane iz dokumenta prošlosti. Počinje se od nečega što se jednostavno ne slaže s općenitijim, dotada utvrđenim historiografskim tezama. Novi pristup otkriva potpuno novo značenje o istraživanome događaju ili fenomenu koji je znak za veću, ali skrivenu i nepoznatu strukturu. Tako svaki mikrohistorijski pothvat teži iznaći spoznaje iznad specifičnoga slučaja. Vjeruje se da će ta redukcija i mikroskopske opservacije otkriti fenomene i događaje koji do tada nisu bili zamijećeni, ili su smatrani dovoljno razumljivim i opisanim.”¹¹

Dokumenti koje sadrže sidžili, kao i slični pravni dokumenti, općenito uzevši, nastoje predstaviti sami sebe kao samodovoljan tekstualni entitet, koji je usto dorečen, autoritativan, uvjerljiv i decidan. Uprkos tome, čitanje dokumenata sadržanih u sidžilima podrazumijeva uspostavljanje procesa kreiranja značenja, jer ovi pravni, odnosno historijski dokumenti predstavljaju ustvari pretakanje prošlog događaja u priču, za koju vrijedi da je nastala u određenom vremenu, prostoru i okolnostima. Granica između narativnih i ne-narativnih tekstova kakvu nalazimo u literaturi postala je prilično fluidna, tako da je za neki tekst teško kazati da ne pripada svijetu narativnoga. Iako postoji priličan broj novih pristupa u čitanju sidžila, koji uključuju različite historijske, sociološke, politološke i slične pristupe, dosada u literaturi nismo našli na neki pristup koji tretira sidžile iz perspektive teorije narativa, odnosno naratološke

⁹ Faika Çelik, *Community in motion: Gypsies in Ottoman imperial state policy, public morality and at the Sharia court of Üsküdar (1530s -1585s)*, neobjavljena doktorska disertacija, Institute of Islamic Studies, McGill University, Montreal, 2013, 115.

¹⁰ Faika Çelik, 117.

¹¹ S. G. Magnússon, “The singularization of history: social history and micro-history within the postmodern state of knowledge”, citirano po: Maja Crnjac, “Mikrohistorija i Natalie Zemon Davis”, *Povijesni prilozi*, br. 42, 334-335.

teorije. Odmah da kažemo kako tretiranje pravne tematike kroz prizmu teorije o narativu doživljava posljednjih godina jednu vrstu procvata.¹²

Narativ je, kako je poznato, termin koji se često koristi ne samo u književnoj kritici već i u brojnim drugim oblastima. Ovaj termin usljed naročito široke upotrebe skoro da izmiče obuhvatnoj definiciji. Svojevremeno je Genette nastojao potcrtati razliku između narativa i ne-narativa, između narativa kao entiteta i narativa kao kvaliteta i sl., ali nikada nije postignut neki konsenzus u vezi s time šta narativ definitivno jeste. Neki definišu narativ kao verbalno predstavljanje jednog ili više događaja a neki kao bilo koje predstavljanje događaja, uključujući i neverbalno. Neki će kazati da narativ uključuje razvoj radnje, da mora uključivati ljude, počivati na svakodnevnom iskustvu i sl.¹³ Studije i članci, rasprave koje se bave proučavanjem narativa i naratologijom veoma su brojni, ali se u odgovoru na postavljeni zadatak nećemo držati nekog određenog naratološkog pristupa. Složit ćemo se s mišljenjem koje je u odgovoru na pitanje “šta narativ može ili treba značiti” iznio Wolf Schmid,¹⁴ kada je kazao da ustvari ne treba postavljati pitanje šta narativ znači, već treba tragati za najboljim načinom kako da se narativu pristupi. U tome smislu, u traganju za narativnim osobinama dokumenata iz sidžila, smatramo da se nije dobro opredijeliti za jednog autora ili jedan pravac u naratologiji i studiji narativa, čak i po cijenu da jedan takav pristup bude okarakterisan kao hibridan ili čak nedovoljno sistematičan.

¹² Vidi primjerice: Guyora Binder and Robert Weisberg, *Literary criticism of law*, Princeton, Princeton University Press, 2000, 200-204; Assnat Bartor, *Reading Law as Narrative*, Atlanta, Society of Biblical Literature, 2010.

¹³ Gerald Prince, “Surveying Narratology”, u: eds. Herausgegeben von Fotis Jannidis, John Pier, Wolf Schmid, *What is Narratology?*, Berlin, Walter de Gruyter, 2003, str. 1-2.

¹⁴ Vidi: Wolf Schmid, “Narrativity and Eventfulness”, u: eds. Herausgegeben von Fotis Jannidis, John Pier, Wolf Schmid, *What is Narratology?*, Berlin, Walter de Gruyter, 2003, 17-35.

DOKUMENT OD 27. JUNA 1645. GODINE O SPORU U VEZI
S PLAĆANJEM PRISTOJBI KOJE JE TREBALA PLAĆATI
SRPSKA ZAJEDNICA¹⁵

Razlog pisanja jeste: Na zasjedanju šerijatskog suda, Bogu posvećenog i od Boga čuvanog, neka ga Bog uzvišeni uzdigne, pred našim uvažanim i plemenitim velikim učenjakom, glasovitim službenikom državnim, poznavaoцем tajni tumačenja Kur'ana, koji na najljepši način propise njegove provodi, najboljim među kadijama, najodabranijim među vladaocima ljudi, izvorom znanja, odlikovanosti i lijepa govora, nasljednikom znanja plemenitih vjerovjesnika, prvakom uglednih učenjaka najučuenijih, osloncem velikih dostojanstvenika, koji vješto odagnava sumnje i dolazi od znanja, koji razaznaje dozvoljeno od zabranjenog, koji presude i naredbe mudro donosi, učenjakom, služiteljem državi, čestitim, savršenim, koji istinu od neistine rastavlja, šerijatskim sudijom mulom, zamjenikom kadije Muhammad-efendijom, prvakom među savremenicićima svojima čiji plemeniti potpis stoji iznad prijepisa istovjetnoga, zavijeka neka je ugleda visoka, u prisustvu mutesellima časnog grada Jerusalema, neka mu Bog snagu podari, stupom dičnih odličnika, cijenjenim i poštovanim 'Abd al-Halīm-begom sadašnjim miri-livaom časnog Jerusalema kojemu je Vladar Sveznajući ukazao posebnu pažnju i ponosom uglednika, svakoga divljenja i priznanja dostojnom Ya'qūb-ogom i u prisustvu dičnih vjerskih učenjaka i muderrisa iz reda stanovnika časnog Jerusalema i onih koji borave u tom slavnom mjestu-bogomolji a čija će imena biti spomenuta stupio je monah po imenu Ibrahim, tumač grčke zajednice koja boravi u časnom Jerusalemu i predstavnik njihov, koji je i opunomoćeni zastupnik patrijarha zajednice spomenutih grčkih kršćana, zajedno s monahom po imenu Krikor sin Markarov koji je arhiepiskop i predstavnik zajednice kršćana Armena koji borave u časnom Jerusalemu i kršćaninom po imenu Hanna¹⁶ koji je tumač i predstavnik zajednice franačkih kršćana koji borave u časnom Jerusalemu. Spomenuti monah Ibrahim predočio je časnu naredbu sultanovu, neka zavijeka traje hilafet njegov (?), koja je upućena kadijama časnoga Jerusalema a koja je napisana početkom mjeseca muharrema godine hiljadu pedeset i pete, čiji kratak sadržaj i naum u njega pohranjeni

¹⁵ *Siğill Maḥkama al-Quds al-šar'iyya*, br. 184, 3. ġumādā al-ūlā 1055./27. juni 1645, 35-36.

¹⁶ Hanna (Jovan, Ivan).

kaže da je: Sikifor,¹⁷ opunomoćenik patrijarha zajednice grčkih kršćana podnio žalbu Visokom pragu i Sjajnom prijestolju osmanskom u kojoj stoji da se pristojbe koje se uzimaju od kršćanskih zajednica za kadije i druge dijele na četiri dijela: dio koji se uzima od grčke zajednice, dio koji se uzima od franačke zajednice, dio koji se uzima od armenske zajednice i dio koji se uzima od srpske zajednice, te da je srpska zajednica zapala u dugove i da im se šalje malo milosrđa iz njihove domovine te su usljed toga oslabili i nisu kadri plaćati bilo šta od pristojbi i budući da je prethodni kadija u časnom Jerusalemu to već izložio pred Visokim pragom pa su Srbi oslobođeni plaćanja svoga dijela pristojbi zbog toga što su osiromašili i što im se ne šalje milosrđe iz njihove domovine i da armenska zajednica kaže kako su snosili pristojbu koju su dužni plaćati Srbi i da su zbog toga oštećeni te da to nije pravedno, pa su to obznanili i budući da časna sultanska naredba u vezi s time propisuje da se navedeno provjeri i ispita te ako je srpska zajednica zapala u takvo stanje da su oslabili i da nisu kadri ispunjavati obaveze u pogledu pristojbi tada nijedna od ostalih kršćanskih zajednica neće snositi troškove srpske zajednice, a ako je neka kršćanska zajednica snosila ono što je bila dužna snositi i dio starih pristojbi tada nakon što je na zasjedanju šerijatskog suda u cijelosti pročitana časna sultanska naredba i nakon što je njeno značenje objašnjeno spomenutom Krikoru, arhiepiskopu zajednice spomenutih armenskih kršćana i Hanni, tumaču zajednice spomenutih Franaka, postavljeno im je u vezi s time pitanje pa su spomenuti arhiepiskop Krikor i spomenuti tumač Hanna odgovorili: “Mi nećemo snositi pristojbe koje je dužna plaćati srpska zajednica kadijama i drugima, i mi ćemo snositi samo svoj dio starih pristojbi i ništa osim toga”. Tada je naš uvaženi, i kako dolikuje spomenuti šerijatski sudija, neka ga Allah zavijeka blagodatima obasipa, naložio da se časna sultanska naredba zapiše u čuvani sidžil te je ona zapisana na dan koji je zapisan dolje a naš uvaženi, i kako dolikuje spomenuti šerijatski sudija, neka ga Allah zavijeka blagodatima obasipa, upoznao je onako kako šerijatski propisi zahtijevaju, spomenutog arhiepiskopa Krikora i spomenutog tumača Hannu da će armenska zajednica snositi od starih pristojbi ono što je dužna i da će franačka zajednica snositi od starih pristojbi ono što je dužna, te da franačka zajednica nema pravo sporiti se sa grčkom zajednicom u vezi s dijelom koji je dužna plaćati srpska zajednica, te da će grčka zajednica snositi samo jedan dio i da grčka zajednica neće snositi ništa od pristojbi srpske zajednice, te je naš uvaženi i kako dolikuje spo-

¹⁷ Moguće je da se radi o pogrešci pri pisanju i da je trebalo stajati: Nikifor.

menuti šerijatski sudija, neka ga Allah zavijeka obasipa blagodatima, zabranio u skladu sa šerijatskim propisima spomenutom arhiepiskopu Krikoru da se spori u vezi s ovim sa zajednicom spomenutih Grka bez šerijatski valjanog razloga a zatim je spomenuti mutesellim Jakub-aga kazao da on ubuduće neće uzimati bilo šta od pristojbi koje je dužna plaćati zajednica spomenutih Srba od spomenutih kršćanskih zajednica. Pisano trećeg džumada al-ula godine hiljadu pedeset i pete.¹⁸

Svjedoci čina:

šejhul-islam šejh 'Abd al-Ġaffār muftija Časnog Jerusalema, [...]

DOKUMENT OD 11. MARTA 1655. GODINE O SPORU
VEZANOM ZA DUG SRPSKE ZAJEDNICE U JERUSALEMU
PREMA KADIRIJSKOJ TEKIJU U JERUSALEMU¹⁹

Razlog pisanja jeste: Na zasjedanju šerijatskog suda, Bogu posvećenog i od Boga čuvanog, neka ga Bog uzvišeni uzdigne, pred našim plemenitim i uvažanim uzorom kadija islamskih i dragocjenim vladaoцем ljudi koji mudro sudi, šerijatskim sudijom mula Mustafa-efendijom čiji potpis se nalazi iznad prijepisa istovjetnoga, zavijeka neka je odabran i visoka ugleda, ponos dobrih robova Božijih šejh Muštafā sin umrlog Yūsufa koji je bio šejh Kadirijske tekije što se nalazi u časnom Jerusalemu a koju je uvakufio umrli Muḥammad-paša, bivši muhafiz časnog Jerusalema, a u vezi sa ovim slučajem on [šejh Mustafa] pojavljuje se kao mutevelija vakufa spomenute tekije, tužio je kršćanina po imenu Ibrāhīm sin Biriškuy (?) koji je grčki monah opunomoćen od strane zajednice Grka koji borave u časnom Jerusalemu i predstavnik njihov, a u tužbi protiv njega iznio je da spomenutom vakufu zajednica Srba koji borave u časnom Jerusalemu i koje predstavlja Ibrahim duguje tri stotine groša uključujući i glavnicu i dobit, a samo zaduženje izvršeno je preko umrloga Mustafa-bega sina spomenutog vakifa Muḥammad-paše, o čemu postoji sačinjena pisana potvrda. Spomenuti mutevelija Muštafā-beg je umro a navedeni iznos je ostao kao dug zajednice spomenutih Srba te on [tužitelj] potražuje taj dug od njega [tuženog] i traži da mu se [tuženom]

¹⁸ 27. juni 1645. godine.

¹⁹ *Siğill Maḥkama al-Quds al-šar'yya*, br. 150, 3. ġumādā al-ūlā 1065./ 11. mart 1655, 140.

u vezi s time postavi pitanje. Postavljeno mu je pitanje i on je odgovorio kako je zajednica spomenutih Srba bila dužna navedeni iznos, ali je spomenuti mutevelija Muštafā-beg, dok je prošle godine bio u zaštićenom Istanbulu, preuzeo od njega spomenute tri stotine groša koje je vakufu spomenute tekije bila dužna zajednica spomenutih Srba. U vezi s time napisan je i šerijatski valjan huddžet koji kaže da je on [mutevelija Mustafa-beg] primio taj novac te je on [tuženi] izjavio kako zajednica spomenutih kršćana Srba nije više dužna bilo šta vakufu spomenute tekije. Spomenuti Ibrāhīm predočio je šerijatski hudždžet²⁰ na kojem stoji datum petnaesti dan mjeseca rabi' al-sani godine hiljadu šezdeset i četvrte²¹ a koji je izdao naš uvaženi Muštafā-efendi kome je od strane rumelijskog kazaskera naređeno da razmotri šerijatsko utemeljenje i riješi ovo. U sadržaju hudždžeta stoji da je mutevelija spomenute tekije Muštafā-beg izjavio i priznao da je preuzeo od spomenutog tuženog monaha Ibrahima ono što je spomenutom vakufu bila dužna zajednica spomenutih Srba, a što iznosi tri stotine groša, uključujući i osnovicu i zaradu, a što je bilo isplaćeno kao njihov dug prema spomenutom vakufu. Nakon što je pred spomenutim tužiocem Muštafom pročitana ovaj hudždžet on je zatražio od spomenutog Ibrahima da potvrdi njegov sadržaj kako bi taj isti iznos bio označen u ostavštini spomenutog prethodnog mutevelije Muštafā-bega. Na to je spomenuti tuženi Ibrāhīm doveo ponosa savremenika, 'Alīja sina Ḥayr al-Dīnova, koji je janjičar u Damasku, i hadži Ḥusayna sina Muḥammada al-Rūmīja pa su, nakon što je od njih u skladu sa šerijatskim propisima zatraženo svjedočenje, pred spomenutim tužiteljem šejhom Muštafom posvjedočili, na šerijatski ispravan način, da je spomenuti umrli mutevelija Muštafā-beg primio od tuženog monaha Ibrāhīma u zaštićenom Istanbulu tri stotine groša koji su bili isplaćeni kao dug srpske zajednice spomenutoj tekiji. U njihovom svjedočenju nije se vidjela nikakva šerijatska zapreka te je njihovo svjedočenje o ovome prihvaćeno kao šerijatski valjano. Nakon što je onako kako šerijatski propisi iziskuju sadržaj ovoga potvrđen pred našim uvaženim, i kako dolikuje spomenutim šerijatskim kadijom, neka ga Allah zavijeka blagodatima Svojim obasipa, i nakon što je na osnovu toga donio šerijatski valjanu presudu, spomenutom tužitelju šejhu Muštafi, u skladu sa šerijatskim propisima, zabranjeno je, ako za to ne postoji šerijatski valjan način, da se spori sa zajednicom spomenutih srpskih

²⁰ Ovdje se, kao u slučaju ostalih ponavljanja, ne upotrebljava određeni član, niti se koristi atribut "spomenuti" jer je proces dokazivanja još u toku.

²¹ 5. mart 1654.

*kršćana u vezi sa spomenutim iznosom. Zapisano trećeg džumada al-ula godine hiljadu šezdeset i pete.*²²

Svjedoci čina:

naš uvaženi šejh Sulaymān pisar izvornika, naš uvaženi šejh Zakariyyā al-Dīrī, naš uvaženi šejh Muṣṭafā al-Dağğānī, naš uvaženi šejh ‘Afīf al-Dīn al-Dīrī, naš uvaženi šejh Nūr al-Dīn al-Šāfi ‘ī, šejh ‘Alī al-Ṭawrī

NARATIVNOST DOKUMENATA IZ SIDŽILA

Dokumenti iz sidžila, sudskih registara, jesu, prirodno, nefikcionalni tekstovi, ali, s obzirom na karakter tekstova, način na koji su “ispričani”, njihovu unutrašnju arhitekturu i sl. ostavljaju dovoljno prostora da ih se može posmatrati kao narativne tekstove. Ova uvodna konstatacija neka bude neka vrsta hipoteze oko koje će se razvijati daljnja rasprava u ovom radu. Analiziranje nefikcionalnih tekstova sa stanovišta naratologije donekle se prešućuje, ili se barem naglašava važnost razlike između fikcionalnih i nefikcionalnih, odnosno faktualnih narativa.²³ Dok je za neke teoretičare irelevantno da li je narativ fikcionalne ili nefikcionalne naravi,²⁴ Genette dovodi u pitanje bilo kakvu vrstu poetičkog esencijalizma i u tome smislu pristupe koji zagovaraju da se s naratološkog staništa mogu proučavati samo fikcionalni narativi pežorativno naziva “fikcionalna naratologija”. On pojašnjava da se isti naratološki pristupi mogu primjenjivati i na tzv. faktualne ili nefikcionalne narative, kao što su: historija, biografija, lični dnevници, novinski izvještaji i pravnički narativi.²⁵ Nužnost oslanjanja na kontekst koja je zajednička i fikcionalnim i nefikcionalnim narativima spada u stvari koje brišu granicu između njih.

Važna karakteristika narativnosti, na kojoj su posebno istrajavali strukturalisti u okviru svoje generalne fokusiranosti na sami tekst, jeste

²² 11. mart 1655.

²³ M. Mrtiez, M. Scheffel, “Narratology and Theory of Fiction: Remarks on a Complex Relationship”, u: eds. Herausgegeben von Fotis Jannidis, John Pier, Wolf Schmid, *What is Narratology?*, Berlin, Walter de Gruyter, 2000, 228.

²⁴ Takvi su Gerard Genette u kasnijem periodu, Dietrich Weber i neki dr. (M. Mrtiez, M. Scheffel, op. cit., 222, ff. 4.)

²⁵ Gerard Genette, *Fiction and Diction*, transl. C. Porter, Ithaca, Cornell University Press, 1993, 54.-85.

da ključni faktor za narativnost nije sami narator, jer nešto može biti kazano i u bilo kojem drugom mediju, već da ono što se predstavlja samom naracijom ima temporalnu strukturu i da uključuje promjenu stanja. Promjena stanja podrazumijeva prisustvo sličnosti i kontrasta između inicijalne i finalne situacije, odnosno postojanje istih i različitih osobina u ove dvije situacije. Potpuna identičnost ili potpuna razlika između dva stanja značila bi da se promjena nije ni desila. Nadalje, i stanja i promjena moraju biti vezani za isti djelujući ili trpeći subjekt ili za isti element iz okruženja.²⁶ U prvom dokumentu predstavlja se spor između žalitelja iz reda armenske i franačke²⁷ zajednice i tumača iz grčke zajednice jer pred njima postoji neriješeno pravno pitanje u vezi s plaćanjem dugova ostalih iza srpske zajednice, dok je ona bila “pravni subjekt”. Dešava se promjena toga stanja. Naime, kadija donosi presudu i nalaže žaliteljima da se ne mogu sporiti u vezi s grčkom zajednicom. Spor iz prvog stanja mijenja se i postaje u drugom stanju riješeni spor. I prvo i drugo stanje vezani su jednostavno prepoznatljivim sličnostima i razlikama. Spor je vezan za isti “trpeći subjekt”, koji je u ovom slučaju srpska zajednica, odnosno za isti djelujući subjekt, koji u ovom slučaju predstavljaju grčka, armenska i franačka zajednica. Kao minimalna promjena stanja, može se uzeti i samo sazivanje suda ili sam čin podnošenja tužbe i sl. Za narativ je dovoljan i takav minimum događajnosti.

Neki rani teoretičari smatrali su da između stanja ili situacija u pogledu promjene, pored ekvivalentnosti sličnosti i razlika treba postojati i neka vrsta motivacionog odnosa, te da stanja i situacije međusobno budu povezani temporalnim i kauzalnim vezama.²⁸ Sidžili kao i bilo koji drugi pravni dokumenti jesu usredsređeni na logičko, u najširem smislu riječi, pa je odatle nužno postojanje uzročno-posljedičnih veza među motivima. Motivi su uglavnom esencijalni za sadržaj dokumenata i, zahvaljujući njima, ostvaruje se kauzalno-hronološka koherentnost dokumenta, odnosno narativa. Primjerice, u prvom dokumentu srećemo se s motivom rješavanja dugova srpske zajednice oko kojih postoji spor

²⁶ Schmid, op. cit., 19.

²⁷ Kršćanske zajednice u Jerusalemu označavane su narodnosnim imenima: grčka zajednica, armenska zajednica, sirjanska zajednica, gruzijska zajednica, grpska zajednica... Za franjevačku zajednicu koja je u Jerusalemu predstavljala Rimsku katoličku crkvu korišten je naziv al-faranğ. Ova riječ u klasičnim arapskim izvorima znači i franački (“zapadnoevropski”) i franjevački. Ovo podudaranje rezultat je činjenice da su franjevci dugo bili ekskluzivni predstavnici Rimske katoličke crkve u Jerusalemu. U ovom kontekstu al-faranğ smo prevodili kao franački.

²⁸ Radi se o Borisu Tomaševskom. Vidi: Shmidt, op. cit., 19.

među kršćanskim zajednicama, s njim je kauzalno povezan motiv postizanja mira među kršćanskim zajednicama, a sa ovim je povezan i motiv protežiranja grčke zajednice, što rezultira presudom koja ide na ruku toj zajednici i zabranom armenskoj i franjevačkoj zajednici da se spore s grčkom zajednicom u vezi s vraćanjem dugova koji su ostali iza srpske zajednice. Motivacija uglavnom nije proizvoljna, ona je, zahvaljujući prirodi samih dokumenata, uslovljena unutrašnjom logikom pravnih, društvenih i običajnih normi.

AKTERI I “LIKOVİ”

Kada govorimo o akterima ili “likovima”²⁹ u vezi sa ovakvom vrstom narativa, moramo naglasiti da postupamo u skladu sa Genettovim stavom da se naratološka analiza kojom se pristupa fikcionalnim tekstovima jednostavno treba primjenjivati i na nefikcionalne tekstove. Ličnosti iz realnog svijeta, o kakvom se govori u ovim dokumentima, mogu biti predstavljene kao likovi, odnosno akteri. Akter jeste širi pojam od lika, odnosno akter je instanca koja djeluje u najširem smislu. S druge strane, lik je akter s razlikovnim karakteristikama.³⁰ Pošto se radi o ljudima, a oni, nužno, posjeduju razlikovne karakteristike, govorit ćemo o likovima kadije, pisara, nosilaca vlasti, predstavnika kršćanskih zajednica, svjedoka, tužitelja i tuženih.

Lik koji ima najvažniju ulogu za konstituiranje narativa ove vrste jeste kadija. Atributi koji se spominju uz ime kadije na početku dokumenata, i to obavezno u antepoziciji u odnosu na ime kadije, nemaju referencijalnu vrijednost. Oni su kao po pravilu kazani u hiperboličkom duhu, bez namjere da opisuju realnog čovjeka. Poredak ovih atributa, njihov broj i stilska ekspresivnost različit je čak i pri spominjanju istog kadije. Da se uočiti da broj i ekspresivnost atributa, ne ovise o ličnosti samoga kadije, već o značaju dokumenta. U našem prvom dokumentu atributa je više nego u drugom dokumentu, što se može pripisati činjenici da je u prvom slučaju riječ o dokumentu u kojem se prenosi carska naredba, a čiji sadržaj se nužno smatra posebno važnim. Ime kadije spominje se poslije atributa koji se odnose na to ime, što je, s

²⁹ Termin likovi ovdje smo na početku naveli s navodnim znacima kako bismo skrenuli pažnju na neuobičajeno korištenje ovoga termina za stvarne ličnosti.

³⁰ Vidi: Mike Bal, *Naratologija: Teorija priče i pripovedanja*, prev. R. Mirković, Beograd, Narodna knjiga-Alfa, 2000, 157-172.

obzirom na ustaljeni sintaksički redoslijed u arapskom jeziku, neobično. Isti je slučaj i sa nosiocima drugih funkcija, pa i sa atributima uz lična imena koja se navode bez bilo kakve funkcije. Spomenuti manir bio je prisutan i u dokumentima iz perioda Mamluka.³¹ Navođenje atributa u antepoziciji u odnosu na ime kadije može se tumačiti i kao način da se poželjnim svojstvima, kao što su pravičnost, plemenitost, učenost i dr. da prednost u odnosu na bilo koju ličnost. Atributi koji se navode uz ime kadije ponekada su, kao u dokumentu kojim se prenosi carska naredba u vezi sa dugom srpske zajednice, naročito brojni:

[...] pred našim uvažanim i plemenitim velikim učenjakom, glasovitim službenikom državnim, poznavaoceom tajni tumačenja Kur'ana, koji na najljepši način propise njegove provodi, najboljim među kadijama, najodabranijim među vladaocima ljudi, izvorom znanja, odlikovanosti i lijepa govora, nasljednikom znanja plemenitih vjerovjesnika, prvakom uglednih učenjaka najučenijih, osloncem velikih dostojanstvenika, koji vješto odagnava sumnje i dolazi od znanja, koji razaznaje dozvoljeno od zabranjenog, koji presude i naredbe mudro donosi, učenjakom, služiteljem državi, čestitim, savršenim, koji istinu od neistine rastavlja, šerijatskim sudijom mulom, zamjenikom kadije Muḥammad-efendijom.

Atributi uz ime kadije ne nose informativnost koja bi se ticala samoga kadije; njihov broj i ekspresivnost ne pokazuju rang kadije, niti odlike njegove ličnosti, oni ustvari referiraju na samu kadijsku funkciju, na kadiju kao izvršitelja šerijatskih odredbi, a posredno i na vlast u duhu u kojem ona sebe želi predstaviti. Istovremeno, u "narativnom pogledu" pogrešno bi bilo kazati da je riječ o pukim ornamentalnim epitetima čija, manje ili više izražena varijabilnost, tek udovoljava administrativnoj konvenciji. Ovi epiteti predstavljaju sliku svijeta o kome se priča u dokumentu i mogu se razumjeti kao opisni dijelovi teksta koji daju informacije o ideologiji samoga teksta.³² Oni se pojavljuju na početku teksta i imaju neku vrstu implicirane proleptičke funkcije, tj. unaprijed evociraju da će presuda nositi u sebi: odvažnost, plemenitost, učenost...

Ime kadije nekada se čak i ne navede u samome dokumentu. Nadalje, ime kadije u jednom dokumentu navede se samo jedanput, na početku; pri sljedećem spominjanju kadije, za razliku od svih drugih "likova" koji se spominju u dokumentu, ne koristi se izraz već *spomenuti* (*al-*

³¹ Kāmil Ġamīl al-‘Asālī, *Watā'iq Maqdisiyya tārihiyya*, Mu'assasa 'Abd al-Ḥamīd Šūmān, 'Amān, 1985, t. 2, 11-170.

³² Mieke Bal, 52-53.

mazbūr),³³ već ga se spominje izrazom *al-mūmā ilayh* (dosl. onaj na koga je ukazano).³⁴ Ovim se imenu samoga kadije iskazuje poštovanje, jer ga se izuzima od ponovnog navođenja, a istovremeno se njega kao predstavnika zakona i sami zakon “sintaksički” čuva od spominjanja u istim tekstualnim dionicama sa stranama u sporu.

Pisar je formalni narator koji prenosi priču u indirektnom obliku. Istovremeno, on je uključen u fabulu, tj. pisar je i narator i lik, on je i pripovjedač-svjedok o kome nemamo bilo kakvih drugih informacija osim da postoji; nema ulogu pripovjedača-agensa; on ni na koji način ne utječe aktivno na same događaje i situacije u narativu. Pisar jeste sveprisutni narator, ali nije sveznajući narator, ne donosi nam unutrašnje monologe likova o kojima “pripovijeda”, njihova razmišljanja, neiskazane naume i sl., a što je, s obzirom da se radi o nefikcionalnom tekstu, i za očekivati. U tekstu prvog dokumenta nalazimo i signale personalne jezičke situacije koji daju znak da je pisar prisutni pripovjedač, takav je signal, primjerice, vremenska odrednica “sadašnjji”:

*...pred [...] stupom dičnih odličnika, cijenjenim i poštovanim ‘Abd al-Halīm-begom sadašnjim miri-livaom časnog Jerusalema. Također možemo, uvjetno, govoriti i o upravnom govoru, koji se eksplicira glagolom izricanja i promjenom lica iz trećeg u prvo: pa su spomenuti arhiepiskop Krikor i spomenuti tumač Hanna odgovorili: “Mi nećemo snositi pristojbe koje je dužna plaćati srpska zajednica kadijama i drugima i mi ćemo snositi samo svoj dio starih pristojbi i ništa osim toga”.*³⁵

Upotreba upravnog govora veoma je rijetka u dokumentima iz sidžila; skoro po pravilu koristi se neupravni govor. A narator (pisar) ovdje ustupa prostor za glas predstavnika jermenske i franačke zajednice. Ovu ključnu rečenicu iz njihove žalbe nije zapisao u formi neupravnog govora. Na ovaj način službeni diskurs ustupio je na trenutak prostor glasu likova (armenskom arhiepiskopu i franačkom tumaču), pri čemu ova rečenica uz preponiranu ličnu zamjenicu prvog lica množine djeluje afektivno obojena, odlučno se iznosi stav i time se naglašava pozicija ovih likova.

³³ Ovaj izraz doslovno znači “zapisani”.

³⁴ U ovim dokumentima preveli bismo ovaj izraz preveli kao: *kako dolikuje spomenuti*.

³⁵ U tekstu izvornika, ne koriste se dvotačka i navodnici, ili neka druga interpunkcijska sredstva za ekspliciranje upravnog govora, što je uobičajena praksa u klasičnim arapskim tekstovima.

Posebnu kategoriju likova predstavljaju svjedoci. Njihova uloga je istovjetna i možemo kazati da se radi o tzv. *likovima sinonimima*, odnosno likovima sa istim sadržajem.

Može se kazati da su likovi kadije, pisara i svjedoka naglašeno formalno predstavljeni, bez ikakvog predstavljanja njihove psihološke slike, bez bilo kakve interiorizacije. Ovakvo prikazivanje kadije, pisara i svjedoka jeste klišeizirano, ali kao takvo pripada domenu socijalnog tipa i nikako domenu stereotipa. Socijalni tipovi likova su oni likovi koji pripadaju zajednici kojoj pripada i sam recipijent. S druge strane, stereotipni tipovi su unaprijed formirane predodžbe o nepoznatom. Socijalni tip je supstitut za osobu koja se stvarno poznaje. Pod socijalnim tipom se podrazumijevaju uloge koje se ne odnose na konkretnu ličnost, već na vrstu ličnosti. Za razliku od stereotipnih likova koji nisu vezani sa stvarnošću, likovi koji pripadaju socijalnom tipu jesu realistični i pripadaju stvarnom svakodnevnom životu. Kadija, pisar i svjedoci imaju svoja imena, ali njihova vlastita imena utapaju se u ovim zajedničkim imenicama koje predstavljaju designaciju socijalnih tipova, u ovom slučaju društvenih statusa ili funkcija koje mogu biti zaposjednute i od drugih pojedinaca.³⁶

Isto je i sa predstavnicima “izvršne” vlasti, kao što su *mutesellim*, *muhafiz*. Broj i potencijal epiteta koji se navode uz ime *mutesellima* i *miri-livaa* mnogo je manji, odnosno slabije je naglašen. Dakle, navođenje ili nenavođenje epiteta u dokumentima jeste i funkcionalno i eksplanatorno; oni su indikatori mjesta na ljestvici sistema vlasti ili na društvenoj ljestvici općenito.

Likovi strana u sudskom sporu predstavljeni su sa nešto više “reljefnosti”. Navode se njihove tužbe, odbrane i argumentiranja. Uz njihova imena ne navode se bilo kakvi epiteta, ako je riječ o nemuslimanima. Primjetno je da postoji i hijerarhizacija likova, i to u pogledu redoslijeda njihova navođenja, a taj redoslijed također odslikava njihovo mjesto u društvenoj hijerarhiji. Na početku se uvijek spominje kadija, a zatim se u prvom dokumentu spominje *mutesellim*, pa *miri-liva*, pa vjerski učenjaci i *muderrisi*. Predstavnici kršćanskih zajednica navode se redoslijedom koji odslikava njihovu snagu i utjecaj, odnosno status koji su uživali

³⁶ O socijalnom tipu (engl. *social type*) i stereotipu (engl. *stereotype*) vidi: Jannidis, Fotis, “Character”, u: eds. Jannidis, Martinez and Schmid, *Handbook of Narratology*, Berlin-New York, Walter de Gruyter, 2009, 26; Orrin E. Klapp, “Social Types: Process and Structure”, *American Sociological Review*, Vol. 23, No. 6 dec. 1958, 674-678.

kod osmanskih vlasti: prvo mjesto pripadalo je grčkoj zajednici, drugo armenskoj a treće franačkoj, tj. evropskoj koju su predstavljali franjevci.

Svakako, kako to naglašava Mieke Bal, posredno ili neposredno poznavanje izvantekstualnih odnosa doprinosi da pri susretu s likovima naša slika bude obuhvatnija u odnosu na ono kako su predstavljeni.³⁷

Likovi nisu samobitni u “pričama” iz dokumenata koji su pred nama, sama radnja koju oni vrše nije princip organiziranja “priče” koju dokumenti pričaju, već je princip organiziranja sama tema i ideja “priče”. I u jednom i u drugom slučaju tema je spor u vezi s dugom, dok bi ideja bila da se prema svima i u svakom pogledu mora postupati pravedno. Priča čija značenja putem likova ovi dokumenti prenose nije mimetička, tj. ne oponaša svijet o kojem priča, jer jednostavno nije fiktionalna; ona samu sebe želi pokazati pričom koja predstavlja taj svijet.

KO GOVORI A KO GLEDA? NARATOR I FOKALIZACIJA

Kao i u analizi bilo kojeg narativa, ovdje ćemo postaviti dva veoma važna pitanja: “Ko govori” i ko “gleda”? Pod prvim se misli na naratora, a pod drugim na fokalizaciju. Ova dva termina, ili bolje kazano dva pojma veoma su usko povezani, jer fokalizacija predstavlja perspektivu, odnosno opažajnu i konceptualnu poziciju iz koje se predstavljaju pripovjedne situacije. Držat ćemo se tradicionalne podjele narativa na narativ u prvom licu i narativ u trećem licu. Očekivano je da pravni dokument, ili, preciznije kazano, prepričana carska naredba i zapis o pravnom poslu (*hudždžet*), što su dva dokumenta koje imamo pred sobom u ovome radu, ne budu “ispričana” u prvom licu. Narativni glas koji čujemo ne govori o sebi, već govori o nekome drugome. Postavlja se pitanje čiji glas čujemo. Strogo formalno posmarano, “čujemo” glas sudskog pisara. On se ne pojavljuje kao narator koji ukazuje na sebe u tekstu, i stoga ga je opravdano posmatrati kao naratora u trećem licu. Naime, “narator” (izbjegavat ćemo u nastavku pisanje ovog termina s navodnim znacima) ne ukazuje na sebe, što će reći da se radi o eksternom naratoru. Njega se podrazumijeva, ali ne igra bilo kakvu ulogu u samoj fabuli. Svakako, pripovjedač u trećem licu podudaran je s karakterom dokumenata kao priča koje polažu pravo na objektivnost. Ali, pisar se po pravilu pojavljuje i kao jedan od “svjedoka čina” (*šuhūd al-ḥāl*), kao neko ko je čuo sadržaj dokumenta

³⁷ Bal, op. cit., 97.

i time što je čuo postaje nositelj prava i obaveze da posvjedoči njegovu istinitost. On je prije akter kojemu je ustupljena riječ.

Ono što dovodi u pitanje status pisara kao naratora jeste i veoma primamljivo tumačenje da se radi o “bezličnom pripovijedanju”³⁸ ili pripovijedanju koje dolazi od strane nekog višeg narativnog autoriteta, onoj vrsti pripovijedanja koja garantira objektivnost. Pisar ima čisto testimonijalnu funkciju,³⁹ on samo svjedoči o tome šta se događa na zasjedanju suda, prenosi to i bilježi, bez ikakve afektivne, moralne ili intelektualne uključenosti. On je pasivni narator koji je na neki način dio priče koju priča, ali je njegovo učešće u njoj svedeno na najmanju mjeru.

Fokalizacija je takva da je fokalizator samo formalno uključen u fabulu, što je i očekivati za jedan nefikcionalni narativ. Ali postoje i izvjesni elementi subjektivizacije. Npr. u slučaju kada franačka zajednica kaže: *...mi nećemo plaćati...* Uglavnom, kao eksterni fokalizator javlja se pisar, koji je opet posve desubjektiviziran, njegovo viđenje podređeno je objektivnosti i neutralnosti u odnosu na objekt fokalizacije, tako da možemo kazati da je riječ o impersonalnom narativu. Pisar je akter-posmatrač, pri čemu je više posmatrač nego akter. U ovom slučaju “narator kazuje manje nego što likovi znaju” jer je posrijedi “objektivni” narativ.⁴⁰ Genette stavlja naglasak na znanje i posjedovanje informacija, u slučaju izvanjske, tj. objektivne fokalizacije “ništa se ne tiče subjekta koji “gleda” već objekta koji “biva gledan”.⁴¹ Viđenje narativnog objekta preko pisara kao izvanjskog fokalizatora ne tiče se samog pisara; on služi za ostvarenje “transfera percepcije”. Koncept hipotetičke fokalizacije Davida Hermana, iako kritikovan zbog toga što poistovjećuje fokalizaciju i percepciju, a koji polazi od teorije mogućih svjetova i propituje “šta bi moglo biti viđeno u priči kada bi bio neko da gleda”,⁴² pogodan je za kulturološka čitanja *sidžila* u najširem smislu. Naime, na taj način u prilično šematiziranu priču dokumenta mogu se učitavati značenja koja dolaze iz izvantekstualnih odnosa.

³⁸ Vidi: Richard Walsh, “Who Is the Narrator?” *Poetics Today*, Vol. 18, No. 4 (Winter, 1997), 499.

³⁹ Vidi: Gerard Genette, *Narrative Discourse Revisited*, transl. Jane E. Levin, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1988, 130-132.

⁴⁰ Schmid, op. cit., 115.

⁴¹ Schmid, *ibid.*, 118.

⁴² Vidi: Bukhard Niederhoff, “Focalization”, u: eds. Jannidis, Martinez and Schmid, *Handbook of Narratology*, Berlin-New York, Walter de Gruyter, 2009, 115-124.

KOHERENTNOST I REFERENCIJALNI KONTINUITET U DOKUMENTU

Različite generičke i kulturalne narativne norme koje se tiču pitanja svrhovitosti, odnosno smislenosti narativa, tiču se njegove koherentnosti. Može se raditi o gramatičkoj i leksičkoj koheziji, ali i o vezama u projektiranom svijetu priče (engl. *storyworld*), u redosljedju događaja, kontinuitetu *okvira* (tematski ili situacioni kontekst) i *scenarija* (obraci redosljedja, konvencionalne procedure i sl.). Jedan od ključnih izazova za koherentnost narativa tiče se njegovog tematskog kontinuiteta.⁴³

Dokumenti iz sidžila vode računa o referentnoj kontinuitetu,⁴⁴ odnosno o tome da se čitaocu ili slušaocu sadržaja dokumenta omogući da prati ko su učesnici u pravnoj/narativnoj situaciji koja je opisana u dokumentu, da prati slijed događaja, da prati šta se dešava sa stvarima koje se javljaju u sadržaju i sl. Za pravni tekst je presudno važno da ne dođe do pogrešnog referiranja na ličnosti, događaje ili stvari. Referencijalni kontinuitet ostvaruje se ponavljanjem ličnih imena, ili ličnih i pokaznih zamjenica, događaja i naziva stvari. Ta referencija pretendira da bude participatorna, jer dokument vodi računa o tome da njegov sadržaj, odnosno predmet spora i sl., kao i donesena presuda budu razumljivi i jasni uključenim stranama, svjedocima i svima kojih se to može ticati. Odabir referencijalnih sredstava uobičajen je, moglo bi se reći da je šematiziran. Radi se o ponavljanju vlastitog imena, uz koje se, često dodaje atribut (*već*) *zapisani, zabilježeni* (al-mazbūr):⁴⁵

*zajednice Grka koji borave u časnom Jerusalemu
zastupnik patrijarha zajednice spomenutih grčkih kršćana*

*Tumač Hanna
Spomenuti tumač Hanna*

*zajednica Srba koji borave u časnom Jerusalemu
kao dug zajednice spomenutih Srba
kako je zajednica spomenutih Srba bila dužna.*

⁴³ Michael Toolm, "Coherence", u: eds. Jannidis, Martinez and Schmid, *Handbook of Narratology*, Berlin-New York, Walter de Gruyter, 2009, 55-56.

⁴⁴ Vidi: Jelena V. Šajinović, "Referencijalni kontinuitet u pisanom i govornom diskursu", neobjavljena doktorska disertacija, Filološki fakultet u Beogradu, 2014.

⁴⁵ Prevodili smo ovu riječ kao *spomenuti*.

Radi se, očito, o strategiji sastavljanja dokumenta u kojoj se po svaku cijenu želi izbjeći bilo kakve nejasnoće vezane za manastirske/samostanske zajednice, odnosno denominacije, što je u jerusalemskom kontekstu bilo važno, a naročito u sedamnaestom stoljeću, kada prostor Svete zemlje postaje pozornicom na kojoj se tadašnje svjetske sile počiju nadmetati za utjecaj.

Za onaj literarni ukus koji ne vodi računa o tome da je riječ o pravničkom tekstu, ova referencijalna ponavljanja djelovat će redundantno, ali ova ponavljanja osiguravaju da se sadržaj dokumenta organizira tako da se jasno osigurava kontinuitet teme i koherentnost narativa. Narativ se brani od nekoherentnosti i uobičajenim gramatičkim ili sintaksičkim vezivnim elementima, odnosno *konvencionalnom sekvencijalnom implikaturom*,⁴⁶ u okviru koje se kao upadljiv element javlja veznik “i” putem kojega se ostvaruje koherentni slijed.

*... te da je srpska zajednica zapala u dugove i da im se šalje malo milosrđa iz njihove domovine i oni su usljed toga oslabili i nisu kadri plaćati bilo šta od pristojbi i budući da je prethodni kadija u časnom Jerusalemu to već izložio pred Visokim pragom i da su Srbi oslobođeni plaćanja svoga dijela pristojbi zbog toga što su osiromašili i što im se ne šalje milosrđe...*⁴⁷

Hronološki redoslijed podudaran je s kauzalnošću, te se na ovaj način učvršćuje koherentnost narativa i oslobađa se potrebe za korištenjem tzv. “dvostruke logike” predstavljanja po kojoj se hronološki slijed događaja može prenijeti kao nehronološki redoslijed. Da se primijetiti da postoji određeno odsustvo tematskog kontinuiteta u prvom dokumentu, gdje nije jasno o kojim dugovima pojedinih zajednica je riječ, koje su to “stare” pristojbe i sl. Tematski kontinuitet i koherentnost u ovom slučaju traže da se kroz makro-tekstualnu perspektivu, tj. uzimanjem u obzir drugih dokumenata koji o ovome govore, dođe do makro-tematske koherencije.

ODNOS PISANOG I USMENOG U SIDŽILIMA

Ima li smisla govoriti o usmenom kada su u pitanju sidžili, ako imamo na umu da sama ova riječ znači sudski registar, doslovno “ono što je zapisano”? Sidžili kao knjige sudskih registara postoje kao materijalne činjenice, postoji sudski pisar kao neizostavni akter svakoga dokumenta.

⁴⁶ Toolm, Michael, 57.

⁴⁷ Arapski veznik *wa* u ovom primjeru ciljano smo preveli svaki put sa “i”.

Međutim, postoje i “svjedoci čina” kao neizostavni akteri svakoga dokumenta. Oni slušaju predmet odlučivanja, sadržaj presude, posvjedočuju prethodno donesene presude i sl. A i sam pisar javlja se kao jedan od svjedoka:

Zapisano trećeg džumada al-ula godine hiljadu šezdeset i pete.

Svjedoci:

naš uvaženi šejh Sulejman pisar izvornika, naš uvaženi šejh Zakariyya al-Diri, naš uvaženi šejh Mustafa al-Dadždžanni, naš uvaženi šejh Afifuddin al-Diri, naš uvaženi šejh Nuruddin al-Šafi'i, šejh Ali al-Savri.

Zašto sidžil, kao registar pisanih dokumenata, pored činjenice da su dokumenti sadržani u njemu po prirodi stvari ovjereni, koristi i svjedoke? Zašto se u drugom dokumentu od tuženog Ibrahima koji zastupa srpsku zajednicu traži da i nakon pokazivanja pisanog dokumenta o izmirenju duga posvjedoči istinitost tvrdnje sadržane u dokumentu? Izgleda li to kao neka vrsta obrtanja logičnog smjera, prilikom čega se usmeno potvrđivanje pretpostavlja pisanom obliku? Odgovor na ovo pitanje nosi u sebi dobar dio odgovora na to šta sidžili doista jesu. Činjenica je da sidžili ne sadrže, odnosno veoma rijetko sadrže, zapise o načinu pravnog promišljanja i o propisima na koje se odnose. Oni sadrže neku vrstu fabularnog zapisa o dešavanju na sudu i o stvarnim razlozima koji su premet donošenja presude. Neke istraživače, kako navodi Ze'evi, to je navelo na zaključak da sidžili prije svega reflektiraju društvene prakse, na šta on nudi posve suprotan odgovor, a to je da su “sidžili pažljivo konstruirani *narativi* (potcrtao M. M.) u kojima pravni aspekt, iako je nevidljiv čitaocu, ostaje suštinom zapisivanja. Drukčije kazano, sidžil ne predstavlja slučaj onako kako se doista odvijao, već zapis koji je prije svega u skladu s pravnom doktrinom i praksom.”⁴⁸

Odnos između usmenog i pisanog u proceduri šerijatskog suda mnogo je šire pitanje nego li se da pretpostaviti na prvi pogled. Postojanje “svjedoka čina” uobičajena je procedura u šerijatskom sudu. Neki rani evropski istraživači bili su skloni mišljenju da se svjedocima davao prioritet u odnosu na pisane dokumente.⁴⁹ Iz dokumenata kakav je dokument koji govori o sporu srpske zajednice i kadirijske tekije u Jerusalemu

⁴⁸ Ze'evi, str. 58.

⁴⁹ Vidi: Jessica M. Marglin, “Written and Oral in Islamic Law: Documentary Evidence and Non-Muslims in Moroccan Shari‘a Courts”, *Comparative Studies in Society and History* 2017;59(4):884–911.

vidi se da se pisani dokument prihvatao kao argument, ali se moglo tražiti i njegovo potvrđivanje od strane svjedoka. Mogući razlog jeste da neko izrazi sumnju u autentičnost dokumenta, kojoj je u prilog išlo to da je postojala praksa krivotvorenja dokumenata s ciljem prisvajanja nekog prava. Pošto je povrat duga obavljen u Istanbulu, vjerovatno je i hudždžet izdat u Istanbulu, pa pošto se nije mogao ostvariti uvid u sami sidžil, tražena je potvrda svjedoka. Iz sidžila se da uočiti da se u određenom periodu pojavljuju ista imena svjedoka. Oni su dolazili uglavnom iz uglednih jerusalemskih porodica, koje su inače bile često i praktični posrednici između suda i zainteresiranih strana.⁵⁰

Isprepletenost pisanog i usmenog u pravnoj praksi koja je iznjedrila sidžile i dokumente o kojima govorimo najbolje potvrđuje vezu narativa i pravnih dokumenata. Iako će se *ad hoc* pomisliti da pričanje i pravni dokumenti nisu povezani, ustvari je posve suprotno. Oni, dokumenti, svoj puni efekat dobijaju upravo zahvaljujući činjenici da su sposobni prenijeti određeno iskustvo, odnosno da su sposobni omogućiti da oni koji imaju, ili potencijalno imaju slična iskustva čuju glas Zakona u obliku koji, i pored svoje nužne formulaičnosti, pa odatle i artificalnosti, jeste saopćiv i ponovljiv kao i bilo koja druga priča.

U sidžilima se ne susrećemo s cijelom pričom, već s nekom vrstom sažetka najvažnijih dijelova te priče, i to onih dijelova koji najviše doprinose njenoj faktualnosti. Oni su skraćeni i birani sadržaj jednog mnogo šireg narativa. Nijedna pravna praksa ne voli priznati da je povezana, isprepletena s narativom. U slučaju kadijskih sidžila, to je već u samom nazivu eksplicirano, *sidžil* je “registar”, nešto što je zapisano. No, pravna praksa, nužno, ali implicitno priznaje snagu i važnost narativa, ali se istovremeno trudi da ograniči i formalizira uvjete pričanja, nastoji da se

⁵⁰ Kršćanske denominacije nastojale su iznaći različite načine za ostvarenje svojih ciljeva u smislu prava nad svetim mjestima u Jerusalemu i drugim mjestima u Svetoj zemlji. Jedan od tih načina svakako je bio i to da pronađu različite kanale putem kojih mogu isposlovati odluku vlasti u Istanbulu koja bi išla njima u korist. U tome smislu, veoma je važno bilo pridobiti muslimanske uglednike iz Jerusalema da svjedoče u njihovu korist. Samim uglednicima također je odgovaralo da pokažu vlastiti utjecaj u Istanbulu. Jerusalemski muslimanski uglednici počeli su od 17. stoljeća indirektno utjecati na mogućnost da ova ili ona kršćanska zajednica dobije pravo upravljanja određenim svetim mjestom. Do tada su vlasti iz Istanbula ostavljale pitanje podjele upravljanja svetim mjestima uglavnom onakvim kako su ga međusobno uspijevale riješiti kršćanske crkve i redovi. (Peri, op.cit., 147.)

oni javljaju u kontroliranim i pravilima određenim formama.⁵¹ Narativna dimenzija sidžila bori se da se otme apstrahiranom i formulaičnom jeziku zakona i da dā mjesta ljudskom glasu, jer ljudi su ti koji su akteri u pravnim poslovima, a ljudima je inherentan narativ.⁵²

ODNOS IZMEĐU DOKUMENATA IZ SIDŽILA I “STVARNOG SVIJETA” – NARATIVNA IMPLIKATURA

Naratolozi, po uzoru na Griceove konvrezacijske implikature, uvode koncept *narativne implikature*, koja podrazumijeva da “onaj ko čita narativ računa na općenitu kooperativnost onoga ko ga kazuje i zado-bija snagu tumačenja kako bi ispunio smisao informacije koju kazivač prenosi tamo gdje ona izgleda kao ciljano nepotpuna ili neizravna”.⁵³ Čitalac ili slušalac u susretu s narativom nije lišen obaveze da aktivno učestvuje i da pri tome posjeduje potrebnu vrstu kompetencija kako bi razriješio “tenziju” koja se javlja između onoga šta je ispričano (priča) i onoga kako je ispričano (diskurs). Kearns⁵⁴ u okviru svoje retoričke naratologije pokazuje da narativi uključuju implikature koje pokreću interpretacijski izbor. Uzmimo kao polazište definiciju po kojoj implikatura “proizilazi iz nečega što je kazano, ali nije izgovoreno riječima, niti ga je logički moguće izvesti, pa se onda nužno proizvodi iz odnosa između iskaza i konteksta”.⁵⁵ U slučaju narativa kakvi su sidžili, moramo proširiti poimanje implikature na makro-kontekst, a i sami njen sadržaj može biti neka vrsta “zapletne jedinice” (subplot) zahvaljujući kojoj se može razumjeti “pripovjedanje događaja s naglaskom na kauzalnost.”⁵⁶ Koherentni narativ – a pravni dokument, pa i dokument iz sidžila trebao bi biti takvim narativom – podrazumijeva postojanje “dovoljno otvorenih i prikrivenih tragova za čitaoca, tako da on može vidjeti veze, razumjeti tekst kako totalitet.”⁵⁷ To podrazumijeva onu vrstu impli-

⁵¹ Vidi: Peter Brooks, “Narrative in and of the Law”, u: eds. James Phelan and Peter J. Rabinowitz, *A Companion to Narrative Theory*, Malden, Blackwell Publishing, 2005.

⁵² Vidi: Guyora Binder and Robert Weisberg, *Literary criticism of law*, Princeton, Princeton University Press, 2000, 200-2004.

⁵³ Vidi: Michael Toolm, “Coherence”, u: eds. Jannidis, Martinez and Schmid, *Handbook of Narratology*, Berlin-New York, Walter de Gruyter, 2009, 53.

⁵⁴ Kearns, Michael, *Rhetorical Narratology*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1999.

⁵⁵ Kearns, op. cit. 20-21.

⁵⁶ Prins, Naratološki rečnik, odrednica zaplet (plot).

⁵⁷ Toolm, op. cit., 55.

ciranoga recipijenta (*narater*) koji će, zahvaljujući kooperativnosti što se podrazumijeva između njega i subjekta koji izriče tekst dokumenta, razumjeti ono što je “kazano ali nije izrečeno riječima”.

Odnos između dokumenata iz sidžila i stvarnosti je dosta složen. Sidžili, kako naglašava Ze'evi, kao ni drugi pisani izvori, nisu jednostavno ogledalna slika stvarnosti, već predstavljaju neku vrstu kompleksne mreže značenja koju čine sama društvena “stvarnost”, specifične tendencije, kodovi i simboli karakteristični za vrijeme u kojem su sidžili nastali.⁵⁸ Kada Ze'evi kaže: “sidžili su u većini slučajeva i više i manje od pravnih zapisa”, to može zvučati pomalo oksimoronski, ali je posve tačno, jer “oni obično sadrže mnogo manje pravnih informacija nego što smo skloni pretpostaviti kada uzimamo u obzir slične dokumente u drugim sistemima”.⁵⁹ Ako uzmemo kao primjer dva dokumenta koje predstavljamo u ovome radu, vidjet ćemo da se ni u jednom ni u drugom slučaju ne navodi koji je to pravni propis na osnovu kojega sudija donosi presudu. Umjesto toga, i u jednom i drugom slučaju nailazimo na objašnjenja razloga i na hronologiju dešavanja u vezi s kojima se presuda donosi. U prvom dokumentu se navodi kako je opunomoćenik patrijarha zajednice grčkih kršćana podnio sultanu u kojoj stoji da se:

pristojbe koje se uzimaju od kršćanskih zajednica za kadije i druge dijele na četiri dijela: dio koji se uzima od grčke, dio koji se uzima od franačke zajednice, dio koji se uzima od armenske zajednice i dio koji se uzima od srpske zajednice, te da je srpska zajednica zapala u dugove i da im se šalje malo milosrđa iz njihove domovine te su usljed toga oslabili i nisu kadri plaćati bilo šta od pristojbi.

Nadalje, navodi se kako je armenska zajednica plaćala dio koji bila dužna plaćati srpska zajednica pa se požalila da to nije pravedno. Iz toga proizilazi da je armenskoj zajednici vjerovatno bilo na neki način stavljeno u obavezu da plaća dugove srpske zajednice. Sultanska naredba koja je dijelom prepričana u ovome dokumentu nadalje nalaže da se ispita: ako je srpska zajednica zapala u takvo stanje da su oslabili i da nisu kadri ispunjavati obaveze u pogledu pristojbi, tada nijedna od ostalih kršćanskih zajednica neće snositi troškove srpske zajednice. No, presuda dalje kaže da su i franačka i armenska zajednica dužne snositi “stare” pristojbe, te da se franačka zajednica nema pravo sporiti s grčkom zajednicom u vezi s pristojbama koje je bila dužna plaćati

⁵⁸ Dror Ze'evi, “The Use of Ottoman Shari‘a Court Records as a Source for Middle eastern Social History: a reapraisal”, *Islamic law and Society*, 5/1, 1998, 36-37.

⁵⁹ Ze'evi, op. cit., 38.

srpska zajednica, te da će grčka zajednica snositi samo jedan, svoj dio. Mada nemamo uvida u sami spor koji je franačka zajednica povela u ovom slučaju protiv grčke zajednice, jasno je da je franačka zajednica očekivala da grčka zajednica plaća i svoj dio i dio koji je bila dužna plaćati srpska zajednica. U vezi s ovim, zabranjeno je i franačkoj i srpskoj zajednici da se spore s grčkom zajednicom. Osmanlijska vlast na određeni se način zaštitnički odnosila prema grčkoj zajednici, koja je predstavljala neku vrstu domicilne zajednice, pa se u tome svjetlu može posmatrati i presuda u vezi s otplaćivanjem dugova srpske zajednice. Iz onoga što se iz dokumenta može razaznati, proizilazi da su franačka i armenska zajednica plaćale dugove srpske zajednice, dok je nekadašnje srpske manastire i zastupanje srpske zajednice u Jerusalemu, nakon što su bili zapali u velike dugove preuzela sama grčka zajednica. Otuda, nije ni čudno što se armenska zajednica žalila kako to “nije pravedno”. Pojednostavljeno kazano, nakon što je srpska monaška zajednica u Jerusalemu bankrotirala, tri glavne jerusalemske kršćanske zajednice – grčka, armenska i franačka – bile su uključene u saniranje posljedica. I, neočekivano, grčka zajednica preuzela je srpske manastire, inkorporirala u svoj sastav i srpsku zajednicu, a zaostale pristojbe koje je srpska zajednica bila dužna plaćati “naslijedile” su armenska i franačka zajednica.

Prva polovina sedamnaestog stoljeća bilo je vrijeme postepenog nestajanja srpske zajednice u Jerusalemu; ona se još u šesnaestom vijeku ne spominje u tahrir-defterima, ili je jednostavno postalo uobičajeno da se, zajedno sa gruzijskom zajednicom, podrazumijeva pod *Tā'ifa al-Rūm*, što je prije svega označavalo grčku zajednicu.⁶⁰ Da li je godina 1645., kada je imenovan grčki patrijarh Paisios carskom naredbom bio postavljen za patrijarha Grka, Gruzijaca, Srba i Kopta u Svetoj zemlji, odnosno godina 1646., kada se pred jerusalemskim šerijatskim sudom pojavio i predočio ovu naredbu, definitivno bio kraj “pravnog” postojanja srpske zajednice u Jerusalemu?⁶¹ Iz činjenice da prvi dokument potiče iz 1645. može se pretpostaviti da je to bilo i ranije.⁶² Ali srpska zajednica u sidžilima se spominje i mnogo poslije, 1655. godine, u vezi sa sporom u pogledu duga srpske jerusalemske zajednice prema kadirij-skoj tekiji u Jerusalemu.⁶³

⁶⁰ Peri, op. cit. 24.

⁶¹ Peri, op. cit., 122; *Siğill Maḥkama al-Quds al-šar'iyya*, br. 136, 30; br. 136, 31.

⁶² Davidov navodi da je to bilo od 1623. do 1625. godine. (Vidi: Davidov, op. cit., 88)

⁶³ *Siğill Maḥkama al-Quds al-šar'iyya*, br. 150, 140.

U kontekstu promatranja dokumenata iz sidžila kao narativa važno je odgovoriti na pitanje odnosa između dokumenata iz sidžila i “stvarnog svijeta”? U kojoj mjeri ovi dokumenti predstavljaju stvarnu sliku svijeta o kojem govore, u kojoj mjeri njihova zadata ili očekivana referencijalnost, institucionaliziranost i odsustvo spontanosti garantira da su oni vjerna retrospektivna slika ili uvid u stvarnost o kojoj govore, a u kojoj mjeri je njihova narativnost blizu toga da bude “kvazi-mimetičko evociranje stvarnoga života”, kako Fludernik općenito definira narativnost.⁶⁴ Korištenjem izraza evociranje umjesto predstavljanje, Fludernik je naglasak sa samoga narativa premjestila na efekat koji narativ ostavlja na čitaoca ili slušaoca, pri čemu narativ neprimjetno “lebdi” između evociranog objekta i publike koja evocira; ustvari, riječ je o stavljanju naglaska na susret s narativom. Taj susret s narativom, u ovom slučaju s dokumentima iz sidžila iz 17. stoljeća, neće jednostavno pružiti “osjećaj kretanja s vremenom” odnosno dati čitaocu osjećaj prisutnosti u vremenu koje se evocira ili predstavlja, što na kraju zahtijeva ne samo posjedovanje znanja o pukim činjenicama vezanim za ciljano vrijeme i prostor, već zavisi i od usklađivanja “dinamike evaluativnih faktora” tako da se iz različitih detalja putem apstrakcije dokuči ono što je relevantno za kontekst u kojem su dokumenti nastali.⁶⁵ Što se tiče naratologije, ostaje joj zadatak da “proučava narativ u odnosu prema referencijalnom kontekstu koji je istovremeno lingvistički, književni, historijski, biografski, društveni i politički”.⁶⁶

Naposlijetku, narativna snaga dokumenata iz sidžila ogleda se i u sljedećem. I nakon što je srpska monaška zajednica u Jerusalemu prestala da postoji kao samostalna monaška zajednica usljed prezaduženosti i drugih razloga, nastavila je postojati kao “pravni subjekt” ili kao “lik u priči” upravo zahvaljujući svojim dugovima. A “narativ je uvijek potencijalno subverzivan, kako prema priči koju prividno rekonstruira, tako i prema načinu na koji sam priča tu priču”.⁶⁷

⁶⁴ Monika Fludernik, *Towards a Natural Narratology*, London and New York, Routledge, 2003, 9.

⁶⁵ Vidi: Marco Carraciolo, “Perspectives on Narrative and Mood” u: eds. Jan Albert and Greta Olson, *How to Do Things with Narrative*, Berlin / Boston, Walter de Gruyter GmbH, 2018, 15-29.

⁶⁶ Prince, op. cit., 3.

⁶⁷ Patrick O’Neill, *Fictions of Discourse: Reading narrative theory*, University of Toronto Press, Toronto, 1994, 7.

سبب تولى الحدود من ايام الجبلين الشريفين الجليلين الميرزا محمد باقر ميرزا محمد باقر
 العالم الكبير العليل الشهير محمد باقر الترمذى مؤلفه اخيرا في اواخر نضارة الاسلام
 اولى ولاية اذ انما معدن اجمع والتفكر والظلال وارث علوم الدنيا الكرام صدور اساطير
 العلماء الاملاء منذ الموراي العظام ما من التتقق والارام عجزا لجمال عجزا لحرارة العظام
 والاحكام بالاحكام العالم العالم الفاضل العالم العالم العالم العالم العالم العالم العالم العالم
 الكرم الكرم الكرم الكرم الكرم الكرم الكرم الكرم الكرم الكرم الكرم الكرم الكرم الكرم الكرم الكرم الكرم
 مدينة القدس الشريفية قبل مدة الاذ الكرام عمدة الفكر الفخام صاحب العظمة
 والاختار المختص في يد غنافية الملك السلام محمد الكرم يكن في لواء القدس الشريفية
 مؤرخ العالمات الاميان حاوي المناظر والوفان يعقوب انما بحضور حاشي الا سلام
 والعلماء الاملاء والكرام الفخام من سكان القدس الشريفية وعضوان في المجلس الشريف
 من سيدك اسما وفيه حضرة الارب الكرم ابو محمد في حان طابته تبارك
 بالقدس الشريف والتمكلم عليهم والوكيل في بوقت طابته تبارك في الارب الكرم ابو محمد
 حضوره على احد من الارب الكرم ابو محمد في بوقت طابته تبارك في الارب الكرم ابو محمد
 انما كرم بالقدس الشريف والتمكلم عليهم والتمكلم في القدس الشريفية تبارك في الارب
 تبارك في القدس الشريف والتمكلم عليهم والتمكلم في القدس الشريفية تبارك في الارب
 الكرم ابو محمد في القدس الشريفية تبارك في القدس الشريفية تبارك في القدس الشريفية
 مؤرخ طابته في القدس الشريفية تبارك في القدس الشريفية تبارك في القدس الشريفية
 كرم ابو محمد في القدس الشريفية تبارك في القدس الشريفية تبارك في القدس الشريفية
 والدة الشريفية التمانية بيان السوابد التي تخدم في حوايف النساء في العنيفة العلية
 تقسم في لائحة اصنام تقسم في حوزة طابته الارب وهم في حوزة طابته الكرام والتمكلم
 وقسم في حوزة طابته الارمن وقسم في حوزة طابته العرب وان طابته العرب
 مستخدمين بالبرق والبرق الصادرة اليهم من بلادهم وصفتوا بذكور وليس
 قد راى في حوزة طابته السوابد وان تاجر القدس الشريفية تبارك في القدس الشريفية
 في العنيفة العلية وان حصة العرب من السوابد قد رفضت عنهم لظهور قسمهم وعجز
 اجمال الصدة في بلادهم وان طابته الارمن الكرم ابو محمد يقولون قد حلت طابته
 طابته العرب وقد كرم في يدكم حيف وعجزوا وعلموا بانه تبارك في القدس الشريفية
 العرب السلطاني قد كرم في يدكم في يدكم في يدكم في يدكم في يدكم في يدكم في يدكم في يدكم

نحن ذكركم فان كان طائفة العرب قد صار حالهم بالكلية قد ضعفوا والسر لم يزد
 على وضع ما عليهم من العوائد ولا تتحل طائفة من بقية طوائف البصار حصنة طائفة
 العرب وان كانت طائفة من طوائف البصار ترضع ما عليها وقسمها من العوائد
 القديمة فلما قرب الامر الشريف السلطان بالجلس الشريف في اثناءه وقف حفاة
 بكر بغير اكرام برر موطن طائفة نصارى الارمن الكبرياء وكما ان الزحان
 طائفة الفرنج الكبرياء سيدنها من ذكركم فاجابكم بغير الاكطان الكبرياء
 وحنا الزحان الكبرياء بالانضاع ما على طائفة العرب من العوائد للحكام
 وغيرهم وان تضع حصنت من العوائد القديمة فقط لا غير ذلك ولا يراه
 فعند ذلك امر مولانا الحكام الشريف الكبار بالانضاع ما على طائفة العرب
 الامر الشريف السلطان بالسياسة المحفوظة في يومنا وبخداه
 وعرف مولانا الحكام الشريف الكبار بالانضاع ما على طائفة العرب
 الكبرياء الكبرياء وحنا الزحان الكبرياء بالانضاع ما على طائفة العرب
 ما عليها من العوائد القديمة وان طائفة الفرنج ترضع ما عليها من
 العوائد القديمة وليس طائفة الارمن من طائفة الفرنج ترضع ما عليها من
 عارضه مع طائفة الارمن بسبب حصنة طائفة العرب وان طائفة
 الروم ترضع حصنة واحدة فقط وان طائفة الروم لا تتحل شي من
 عايدة طائفة العرب شرعا ورضع مولانا الحكام الشريف الكبار
 خلد اسم الله عليه كرم بغير الاكطان الكبرياء من عارضه طائفة الروم الكبرياء
 في ذلك بغير وجه شرعي من غير ان يذكر بغيره انما الحكام الكبرياء
 بانهم كرم في خذ من عايدة طائفة العرب الكبرياء انما الحكام الكبرياء
 انصاري الكبرياء بغير انما الحكام الكبرياء انما الحكام الكبرياء
 خمس وخمسين ذكركم انما الحكام الكبرياء انما الحكام الكبرياء

Faksimil: Siğill Maḥkama al-Quds al-šar‘iyya, br. 184., 3. ğumādā al-ūlā 1055./27. juni 1645, 35-36.

بت في يومه حوزة بالسراير التي هو امر الله تعالى بها في بيته واما قوله في هذه الايام وهو قوله تعالى
 اقمنا يا اولي الاعقاب بالحكم الحاكمي الموقر الموقر في الموضع الذي اقمنا به في الايام
 التي مضت من المحرم فوسف الزاوية القارية الكافية بالقدس الرض الوافقه من المرحوم محمد باقر الثاني القزويني
 سابقا والمضروب متوكفا في هذا الموضع من علمه في الزاوية الموزع على النصف في المدعو عليهم ولد بركوي الراشد
 الرضوي الكارغ قبل طائفه الروح الفاطمية في القدر الرضوي والحكم عليه وقال في يومه وهو عليه اذ لمحة الروح
 الموزع في طائفه نضاري السراير الفاطمية بالقدر الرضوي والحكم عليه في ذلك الموضع من تمامه في يومه
 ورجاء وبهي المربية بدمه طائفه السراير فيما من المرحوم مصطفى بيك لرحمة بشا الواقف الموزع على مصطفى بيك
 مصطفى بيك الموقر الموزع واكمل في الزاوية بدمه طائفه الرب الموزع وبطل البيه في سال حواله في ذلك
 من فاجاب بان كل بدمه طائفه الرب الموزع الملقح الموزع مصطفى بيك الموقر لما كان في العالم السابق
 بقسطه المحض منه المتابعة عن سراير المربية في هذه الوفاة وبقا الزاوية الموزع بدمه طائفه نضاري
 الرب الموزع وكتبه عليه من غير وصول ذلك في الواقع له لم يشاخر في هذه وصف الزاوية الموزع في
 طائفه نضاري الرب الموزع في حق مطلقا وابنه ابراهيم الموزع في هذه نضاري في يومه في تمامه في يومه
 في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه
 فوجد في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه
 عليه الموزع في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه
 المرتب بدمه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه
 اثبات مصموم البرجع بنقله في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه
 كل واحد من غير انه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه
 الرضوي مصطفى الموقر الموقر في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه
 بدمه طائفه الرب في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه
 واقفا في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه
 سوا غيا وحكم بوجهه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه
 الموقر في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه في تمامه في يومه
 مولانا الموقر مولانا الموقر مولانا الموقر مولانا الموقر مولانا الموقر مولانا الموقر مولانا الموقر مولانا الموقر مولانا الموقر مولانا الموقر

Faksimil: Siğill Mahkama al-Quds al-šar'iyya, br. 150., 3. ğumādā al-ūlā 1065./ 11. mart 1655, 140

HISTORICAL DOCUMENT AND NARRATIVE:
CASE STUDY OF TWO 17TH CENTURY
DOCUMENTS FROM THE SICIL OF JERUSALEM
KADIS ON THE DEBTS OF THE SERB COMMUNITY
IN JERUSALEM

Abstract

This paper uses a narratological approach to present two documents from the sicil of Jerusalem kadis. The documents date back to the mid-17th century and deal with court disputes related to the problem of settling debts by the Serb monastic community in Jerusalem after it ceased being an independent community and came under the jurisdiction of the Greek community. The paper analyses the internal architecture of the documents and their narrativity, the issue of the narrator, "actors and characters", the problem of focalisation, coherence and narrative continuity in the documents. Narratological approaches are also combined with both micro-historical and cultural premises to examine the relationship between the sicil documents and the "real world", i.e. the possibility of applying narrative implication to read the sicil documents and the relationship between written and oral text in the sicils.

Key words: narrative, narratology, sicils, Jerusalem, Serb monasteries in Jerusalem, Monastery of Saint Sava in Jerusalem, Monastery of the Holy Archangels in Jerusalem, Monastery of Saint Michael in Jerusalem

IZVORI

Siğill Maḥkama al-Quds al-šar'iyya, br. 184, 3. ġumādā al-ūlā 1055./27. juni 1645, 35-36.

Siğill Maḥkama al-Quds al-šar'iyya, br. 150, 3. ġumādā al-ūlā 1065./ 11. mart 1655, 140.

al-'Asalī, Kāmil Ğamīl, *Waṭā'iq maqdisiyya tāriḥiyya*, Mu'assasa 'Abd al-Ḥamīd Šūmān, 'Amān, 1985, t. 2.

LITERATURA

- Bal, Mike, *Naratologija: Teorija priče i pripovedanja*, prev. R. Mirković, Beograd, Narodna knjiga-Alfa, 2000.
- Binder, Guyora and Weisberg, Robert, *Literary criticism of law*, Princeton, Princeton University Press, 2000, 200-204.
- Brooks, Peter, "Narrative in and of the Law", u: eds. James Phelan and Peter J. Rabinowitz, Malden, Blackwell Publishing, 2005, 415-427.
- Carraciolo, Marco "Perspectives on Narrative and Mood" u: eds. Jan Albert and Greta Olson, *How to Do Things with Narrative*, Berlin / Boston, Walter de Gruyter GmbH, 2018, 15-29.
- Crnjac, Majam "Mikrohistorija i Natalie Zemon Davis", *Povijesni prilozi*, 2012, br. 42, 329-356.
- Davidov, Dinko, *Srbi i Jerusalem*, Beograd, Politika, 2007.
- Fludernik, Monika, *Towards a Natural Narratology*, London and New York, Routledge, 2003, 9.
- Genette, Gerard, *Narrative Discourse Revisited*, transl. Jane E. Levin, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1988.
- Genette, Gerard, *Fiction and Diction*, transl. C. Porter, Ithaca, Cornell University Press, 1993.
- Jannidis, Fotis, "Character", u: eds. Jannidis, Martinez and Schmid, *Handbook of Narratology*, Berlin-New York, Walter de Gruyter, 2009, 14-30.
- Kearns, Michael, *Rhetorical Narratology*, Lincoln, University of Nebraska Press, 1999.
- Klapp, Orrin E., "Social Types: Process and Structure", *American Sociological Review*, Vol. 23, No. 6 dec. 1958, 674-678.
- Marglin, Jessica M. "Written and Oral in Islamic Law: Documentary Evidence and Non-Muslims in Moroccan Shari'a Courts", *Comparative Studies in Society and History*, 59(4), 2017, 884-911.
- O'Neill, Patrick, *Fictions of Discourse: Reading narrative theory*, Toronto Buffalo London, University of Toronto Press, Toronto, 1994.
- Peri, Oded, *Christianity under Islam in Jerusalem: The Questions of the Holy Sites in Early Ottoman Times*, Leiden, Brill, 2001.
- Prince, Gerald, "Surveying Narratology", u: eds. Herausgegeben von Fotis Jannidis, John Pier, Wolf Schmid, *What is Narratology?*, Berlin, Walter de Gruyter, 2003, 1-17.
- Pinc, Džerald, *Naratološki rečnik*, prev. B. Miladinov, Beograd, Službeni glasnik, 2011.

Toolm, Michael, "Coherence", u: eds. Jannidis, Martinez and Schmid, *Handbook of Narratology*, Berlin-New York, Walter de Gruyter, 2009, 44-63.

Walsh, Richard, "Who Is the Narrator?", *Poetics Today*, Vol. 18, No. 4, winter, 1997, 495-513.

Ze'evi, Dror, "The Use of Ottoman Sharī'a Court Records as a Source for Middle eastern Social History: a reapraisal", *Islamic law and Society*, 5./1, 1998, 35-56.